

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОЗАУРОЧНОМУ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено висвітленню основних позицій щодо організаційно-педагогічного забезпечення патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку в позаурочному навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу, серед них нормативно-правові засади та педагогічні умови організації патріотичного виховання молодших школярів у позаурочний час.

Ключові слова: патріотичне виховання, молодші школярі, позаурочний навчально-виховний процес, нормативно-правові засади, педагогічні умови.

В освітньо-виховному процесі сучасної загальноосвітньої школи відбуваються різноманітні зміни, зумовлені актуальними для розвитку людської цивілізації соціально-економічними реаліями, насамперед, глобалізацією. Теоретично підставою для виникнення теорій глобалізації є становлення системного сприйняття соціальних процесів, яке змусило науковців у певний момент вийти за межі традиційного тлумачення поняття “суспільство”, яке протягом тривалого часу просторово пов’язували лише з національною державою [10, с. 83–84].

Сутність глобалізації трактується по-різному. В.Г. Кремень зазначає, що часто її зводять лише до зближення народів, створення дедалі більш єдиного економічного простору, інформаційного середовища тощо. Це, безумовно, відбувається. Водночас глобалізація означає й загострення конкуренції між державами, націями, набуття нею глобальних масштабів, поширення не тільки на економіку, а й інші сфери життєдіяльності країн. Для кожної країни за таких умов завданням соціально-політичного значення є згуртування громадян навколо справжніх національних інтересів і їх послідовне відстоювання на міжнародній арені. Для української освітньої системи в контексті загальноцивілізаційних змін особливо важливим є патріотичне виховання дітей і молоді, котре важливе не тільки для формування почуття належності до нації, держави, а й має суто прикладний характер, оскільки приводить до національного згуртування, а отже, ефективнішого відстоювання національних інтересів у відносинах з іншими державами, що є надзвичайно актуальним, і, врешті-решт, до заможнішого життя громадян [4, с. 3].

Метою статті є висвітлення основних підходів до організаційно-педагогічного забезпечення патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку в позаурочному навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення окресленої проблеми, засвідчує, що патріотичне виховання дітей молодшого шкільного віку може здійснюватися стихійно, проте результа-

тивніше означений процес розгортається за умови його цілеспрямованої організації в навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Протягом дня за своїми функціями, формами роботи з дітьми і характером режимних складових навчально-виховний процес не є однорідним. Його системоутворювальним складником є урочний навчально-виховний процес, а домінуючою формою педагогічної роботи з дітьми у цей час – уроки з різних навчальних предметів.

Термін “позаурочний навчально-виховний процес”, незважаючи на те, що зазначене явище є об’єктивною реальністю шкільного життя, у науковий обіг введена порівняно недавно [5; 7]. Характеризуючи зміст зазначеного поняття, ми виходили з того, що однією з провідних умов повнішої реалізації виховних завдань школи I ступеня, зокрема з патріотичного виховання молодших школярів, є цілісність навчально-виховного процесу середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу. На цій підставі позаурочний навчально-виховний процес розглядається як складова цілісного навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчально-виховного закладу. На рисунку подано відтворене графічним способом об’єктивне місце позаурочного навчально-виховного процесу в структурі цілісного навчально-виховного процесу школи I ступеня.

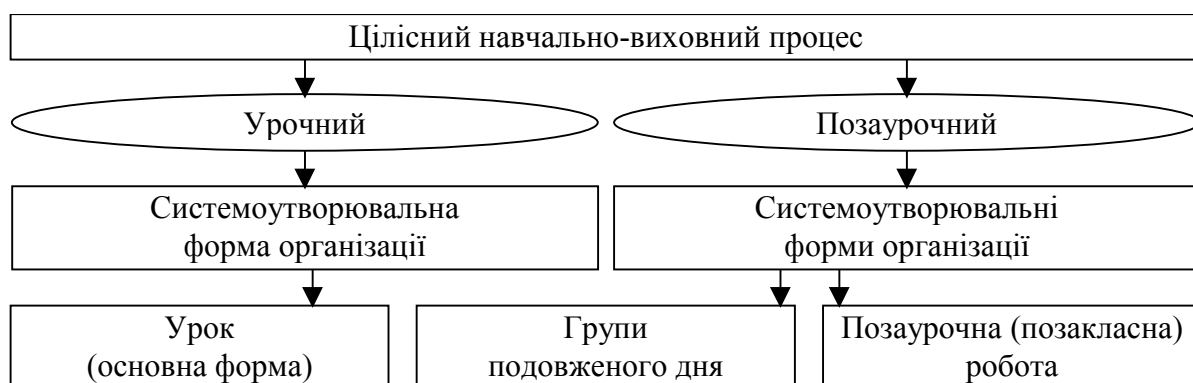

Рис. Структура цілісного навчально-виховного процесу школи I ступеня

Аналіз роботи загальноосвітніх шкіл Києва, сільських і міських шкіл різних регіонів України, а також розгляд публікацій у періодичній педагогічній пресі, передового педагогічного досвіду, методичної й науково-педагогічної літератури засвідчує, що патріотичне виховання дітей у позаурочний час презентується двома основними системоутворювальними організаційними формами, такими як: групи подовженого дня (ГПД), діяльність яких унормовує Положення про групу продовженого дня загальноосвітнього навчального закладу, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 05.10.2009 р. № 1121 [9], та позакласна робота з учнями, незалежно від їх перебування у ГПД.

Довготривалою педагогічною практикою випробувані й на цьому ґрунті описані в науковій літературі різні типи груп подовженого дня, якими визначаються особливості організації патріотичного виховання молод-

ших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. До таких належать: клас-група; моновікова група (група у складі учнів паралельних класів); різновікова група подовженого дня.

Клас-група – автономна група подовженого дня, яку відвідують усі учні певного класу.

Моновікова група учнів у складі паралельних класів об'єднує учнів різних класів однієї паралелі – група 1–4-х класів.

Різновікова група подовженого дня, залежно від умов середнього загальноосвітнього навчального закладу, створюється в декількох варіантах: з учнів різних класів початкової школи (наприклад, за мікроперіодами молодшого шкільного віку з учнів 1-го і 2-го класів; 3-го і 4-го класів); її відвідують учні початкових класів усіх вікових категорій; функціонує у складі учнів початкової та основної школи.

Пороте виховною роботою в позаурочний час охоплена більшість учнів початкової школи незалежно від їх оформлення у групи, яким надано статус груп подовженого дня.

Нормативними документами в галузі загальної середньої освіти визначено основні виховні завдання, які реалізуються через цілісний навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу, і серед них такі завдання патріотичного виховання дітей, як: виховання громадянина України; формування особистості учня; виховання в учнів поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, національних цінностей українського народу та інших народів і націй; виховання свідомого ставлення до свого здоров'я як найвищої соціальної цінності тощо.

У процесі педагогічної організації патріотичного виховання молодших школярів у позаурочний час доцільно методологічним орієнтиром обрати ідею О. Леонтьєва, яка полягає в тому, що “реальна основа особистості людини міститься не в її генетичних програмах, не в глибинах її природних задатків, ... навіть не в набутих нею навичках, знаннях і вміннях, ... а в *тій системі діяльностей* (курсив наш. – *Н.К.*), які реалізуються її знаннями та уміннями“ [8, с. 186]. Відтак, актуальним є урізноманітнення організаційно-діяльнісних форм патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку. Їх порівняння у групах подовженого дня і в позаурочній роботі школи з тими з них, коли учні формально не об'єднані в такі групи, дає змогу зробити висновок, що вони принципово не відрізняються одна від одної.

Зазначимо, що організаційно-діяльнісні форми патріотичного виховання в позаурочному навчально-виховному процесі ми розглядаємо як підсистему “позаурочного навчально-виховного процесу”. Зазначена підсистема розуміється як комплекс різноманітних видів діяльності навчального і розвивально-виховного характеру в складі специфічних організаційних

форм педагогічної роботи, якими реалізується завдання навчально-виховного процесу початкової школи. Якщо провідною організаційною формою навчання в початковій школі, як відомо, є урок, то педагогічна робота в позаурочному навчально-виховному процесі, зокрема й патріотичне виховання, реалізується переважно через найрізноманітніші загальнорозвивальні заняття, дитячі самодіяльні творчі об'єднання, ігрові програми, організацію занять за інтересами. Характеристика терміна “позакласна робота”, яка пропонується науково-педагогічною і довідковою літературою як синонім поняття “позаурочний навчально-виховний процес” [2, с. 684], засвідчує, що у позаурочний час здійснюється не лише виховна, а й значна навчальна робота у формі позаурочних навчальних занять, різних видів самостійної навчальної діяльності школярів.

Часто позаурочні навчальні заняття (зазначеній формі навчальної діяльності учнів у позаурочний час відповідає усталений педагогічний термін “самопідготовка”), безпосередньо пов'язані з реалізацією завдань патріотичного виховання на уроках, а крім того, зміст навчальних занять закріплюється шляхом підготовки учнями доповідей, рефератів, написання творів на задану на уроках тему, електронних презентацій для виступу в класі тощо.

Друга частина позаурочних занять із патріотичного виховання молодших школярів пов'язана з уроками опосередковано й розгортається у вільний від вивчення шкільної програми час. Організаційно-діяльнісними формами таких занять є гуртки, факультативні заняття, творчі та ігрові проекти, індивідуальні заняття мистецтвом, технічною творчістю, основним призначенням яких є задоволення різноманітних інтересів учнів та їх прагнення до самостійної освітньої діяльності за власним вибором.

Стаття 19 Закону України “Про загальну середню освіту” [3] визначає учасників навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх навчальних закладах, якими є: учні; керівники загальноосвітніх навчальних закладів; педагогічні працівники (учителі і вихователі), психологи, бібліотекарі; інші спеціалісти; батьки або особи, які їх замінюють. Статус учнів як учасників навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх навчальних закладах є об'єктивною основою для здійснення патріотичного виховання молодших школярів на суб'єкт-суб'єктних засадах, що відповідає сучасній парадигмі особистісно орієнтованого виховання [1].

Законом України “Про загальну середню освіту” також визначено основні вимоги до педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, а отже, і до педагогічних працівників, які реалізують завдання патріотичного виховання в позаурочному навчально-виховному процесі. Вони такі: діяльністю учнів у позаурочний час мають керувати педагогічні працівники з високими моральними якостями, які мають відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, педагогічна діяльність яких забезпечує результативність і якість навчально-виховного процесу.

Нормативно-правовими документами унормоване кадрове забезпечення патріотичного виховання учнів у позаурочному навчально-виховному процесі. Персональна відповідальність за організацію навчально-виховного процесу покладається на директора середнього загальноосвітнього навчального закладу. Розподіл педагогічного навантаження для забезпечення навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчально-виховному закладі здійснюється його керівником і затверджується відповідним органом управління освітою.

Патріотичне виховання учнів через позаурочну навчально-виховну роботу безпосередньо здійснює вихователь загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

У педагогічному навантаженні вчителя початкових класів передбачено класне керівництво, яке частково здійснюється у позаурочному навчально-виховному процесі.

У позаурочний час працюють різноманітні гуртки, для керівництва якими призначаються керівники гуртків відповідно до штатного розпису загальноосвітнього навчального закладу.

Керівництво патріотичним вихованням дітей у позаурочному навчально-виховному процесі здійснюють заступники директора з навчально-виховної й виховної роботи.

До важливих функцій заступника директора з виховної роботи належить активізація роботи всього педагогічного колективу, активу учнів, батьківської громадськості та координація їх дій щодо виховання свідомих громадян України через різні форми позаурочного навчально-виховного процесу.

Разом з учителями, які відповідають за окремі напрями позаурочної виховної роботи, заступник директора з виховної роботи планує процес патріотичного виховання, а також особисто бере участь у підготовці і проведенні всіх загальношкільних заходів, здійснюваних у позаурочний час. Він також координує діяльність первинних (клас, група подовженого дня, гуртки, секції, студії, клуби тощо) і загальношкільних органів учнівського самоврядування: учкому, старостату, учнівського активу тощо.

Оскільки особистість учня та його патріотичні якості формуються, насамперед, у первинному дитячому колективі – класі, творчому об'єднанні (гурток, секція, студія, клуб тощо), важливою ланкою роботи заступника директора з виховної роботи є методична допомога класним керівникам, керівникам гуртків і секцій, органам самоврядування первинних дитячих колективів.

Основними засобами, через які заступник директора з виховної роботи надає практичну допомогу класним керівникам, керівництво первинними колективами і їх органами є: залучення до активної участі у всіх справах, що проводяться в масштабах школи, всіх її учасників (досягається шляхом планування позаурочного навчально-виховного процесу, добре налагоджене інформування про всі заплановані загальношкільні справи й акції, поточну організаційну роботу і перевірку виконання запланованого);

підбиття підсумків кожної загальношкільної позаурочної справи; інструктаж щодо організації позаурочного навчально-виховного процесу (проводиться на семінарах класних керівників, учнівського активу, на лінійках і класних зборах тощо).

Реалізація патріотичного виховання в позаурочному навчально-виховному процесі залежить від конкретних умов діяльності середнього загальноосвітнього навчального закладу: контингенту учнів, складу педагогічних працівників і їх досвіду щодо організації позаурочної навчально-виховної роботи, особливостей мікрорайону, традицій школи, можливостей учнівського самоврядування і батьківського активу, шефських організацій тощо. Так, залежно від нормативно визначеної кількості класів у тій чи іншій школі вводиться посада педагога-організатора. У посадові обов'язки педагога-організатора безпосередньо входить організаційно-педагогічна робота з учнями молодшого шкільного віку у позаурочний час, у тому числі й з патріотичного виховання дітей зазначеної вікової категорії.

Результативність патріотичного виховання в позаурочному навчально-виховному процесі залежить від способів його організації і адекватних їм форм педагогічного керівництва. Одна з них – керівництво позаурочною діяльністю дітей вчителями школи на добровільних засадах переважно у свій вільний час – так, як це здійснюється у процесі підготовки традиційних свят (Новий рік, 8 Березня тощо), дитячих ранків, змагань між класами тощо.

Якість патріотичного виховання дітей у позаурочному навчально-виховному процесі прямо залежить від готовності педагогів до такої діяльності.

Воно здійснюється шляхом підвищення кваліфікації залучених до позаурочного навчально-виховного процесу педагогічних працівників; авторських курсів; підвищення кваліфікації за авторськими індивідуальними програмами; поширення перспективного педагогічного досвіду патріотичного виховання в позаурочному навчально-виховному процесі; тематично спрямованої діяльності методичних об'єднань заступників директорів з виховної роботи, вихователів груп подовженого дня і керівників дитячих творчих об'єднань, педагогів-організаторів; систематичного проведення семінарів-практикумів, цільових семінарів, проблемних семінарів, круглих столів, педагогічних діалогів, творчих майстерень, створення інноваційно-пошукових лабораторій, забезпечення позаурочного навчально-виховного процесу науково-методичною продукцією тощо через діяльність науково-методичних центрів управління освітою.

Для поліпшення патріотичного виховання дітей у позаурочному навчально-виховному процесі велике значення має залучення до керівництва творчими дитячими об'єднаннями висококваліфікованих працівників, талановитих народних умільців, старших учнів – членів органів учнівського самоврядування, батьків, представників широкої громадськості.

Важливою умовою вдосконалення позаурочного навчально-виховного процесу є навчання активу учнів, залучених до організації роботи з

молодшими школярами [6]. У досвіді багатьох шкіл воно здійснюється як робота “шкіл” та семінари учнів-керівників дитячих гуртків і секцій тощо. Досвід підтверджує: цілеспрямована робота з учнями основної і старшої школи через їх залучення до різноманітних форм позаурочної роботи сприяє підвищенню результативності патріотичного виховання молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі.

Висновки. Позаурочний навчально-виховний процес – частина цілісного навчально-виховного процесу початкової школи, яка розгортається після уроків, реалізується шляхом організації позаурочної діяльності школярів і спрямовується на досягнення цілей навчання й виховання. Це двосторонній процес, що передбачає органічну єдність саморозвитку, самовиховання школярів і навчально-виховну роботу педагогів.

У педагогічному досвіді патріотичне виховання дітей у позаурочному навчально-виховному процесу презентується двома основними системоутворювальними організаційними формами, такими як діяльність груп подовженого дня та позакласна робота з учнями, незалежно від їх перебування у ГПД, і наявні різні організаційно-діяльнісні форми патріотичного виховання дітей у позаурочний час (гуртки, секції, студії, клуби, заняття за інтересами, ігрові програми тощо).

Керівництво патріотичним вихованням у позаурочному навчально-виховному процесі здійснюють директор загальноосвітнього навчального закладу, заступники директора з навчально-виховної і виховної роботи. Безпосередньо організовує патріотичне виховання у позаурочний час педагог-організатор, реалізують його конкретні завдання вихователі, класні керівники, вчителі – керівники гурткової роботи, а також батьки і старші учні.

Результативність патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку в позаурочному навчально-виховному процесі прямо залежить від готовності педагогів до такої діяльності та підвищується шляхом його раціонального науково-методичного забезпечення.

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Закон України “Про загальну середню освіту” від 13.05.1999 р. № 651-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=651-14>.
4. Кремень В.Г. Педагогічна освіта в контексті цивілізаційних змін / В.Г. Кремень // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. наук. праць : у 2 ч. / редкол.: Н.Г. Ничкало, О.І. Щербак, І.А. Зязюн та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало. – К., 2007. – Ч. 1. – С. 3–11.
5. Кудикіна Н.В. Організаційне забезпечення позаурочного навчально-виховного процесу / Н.В. Кудикіна // Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць № 2 / КМПУ ім. Б.Д. Грінченка. – К., 2004. – С. 171–179.
6. Кудикіна Н.В. Позаурочний навчально-виховний процес в контексті проблеми формування організаторських умінь старшокласників / Н.В. Кудикіна // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2010. – Вип. 523. – С. 80–90.

7. Кудикіна Н.В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Н.В. Кудикіна. – К., 2004. – 407 с.

8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.

9. Положення про групу продовженого дня : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 05.10.2009 р. № 1121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1121-2009-%EF>.

10. Соціологічна енциклопедія / уклад. В.Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.

Кудыкина Н.В. Организационно-педагогическое обеспечение патриотического воспитания учащихся младшего школьного возраста во внеурочном учебно-воспитательном процессе

В статье освещаются основные позиции организационно-педагогического обеспечения патриотического воспитания учащихся младшего школьного возраста во внеурочном учебно-воспитательном процессе общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, младшие школьники, внеурочный учебно-воспитательный процесс, нормативно-правовые основы, общеобразовательное учебное заведение.

Kudykina N. Organizational and pedagogical support of the primary school pupil's patriotic upbringing in the extracurricular educational process

The article is devoted to the main items on the organizational and pedagogical support of patriotic upbringing of elementary school pupils in extracurricular educational process in comprehensive educational institutions, including the legal framework and pedagogical conditions of patriotic upbringing of primary school children in extracurricular time.

Key words: patriotic education, junior pupils, extracurricular educational process, legal principles, pedagogical conditions.